

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Dr. Kovács Géza

Változatos terek, változatos környezeti kihívások¹

Konferenciánk témája változatos kérdésfelvetési és válaszadási lehetőségeket kínál. Figyelembe véve az I. konferenciánk programját és a mostanit is, ez előadók és a vitában résztvevő hozzászólók bőségesen éltek és élnek is e kínálókozó lehetőséggel. Előadásomban én is ehhez kívánok hozzájárulni.

Az ún. nagyobb részt katonai megfontolásokon alapuló kétpólusú világ megszűnése után kialakult viszonyainkat úgy is lehet jellemezni, hogy szétesett világban élünk és ennek megfelelően változatos jövőfel-fogásokkal jövő víziókkal lehet találkozni. A globális nagytérségi és hazai fejlődés folyamatok összefüggései persze nem vesztették el jelentőségüket, kétségtelen azonban, hogy a regionalizmus problémakörre felértékelődött, ami a még nyitva lévő kérdés, hogy az egypólusú világ mennyire lesz tartós, s az is, hogy mennyire fenyegeti mondjuk az Egyesült Államokat a „világcsendőr” szerepének a felvállalása, és ennek kapcsán a regionális túltágulás veszélye. Ez egy valós csapda ma is, amelynek egyébként áldozatául esett Nagy Sándor birodalma, a Római Birodalom, a mongol birodalom, a török birodalom, avagy Napóleon, Hitler, Sztálin birodalmi törekvése csakúgy, mint a katolikus egyház, avagy a nemzeti szocializmus, továbbá a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus hatalmi- és eszmerendszere is. Avagy elfogadják Kissinger tanácsát, nem vállalják fel ezt a szerepet és ennek eredményeként még inkább felgyorsul a többpólusú világ irányába

¹ Ez az előadás a „Közép-Európa, mint perspektíva” c. konferencián hangzott el. A konferencia helye és időpontja: Kiskunfélegyháza, 1994 október 14-16-a. (A szerk.)

való fejlődés. *A többpólusú többhatalmi központot is magában foglaló világ is magában hordja a különböző feszültségek kialakulásának lehetőségét, de biztosíthat egy lazábban működő kiegyenlítő mechanizmust is. Ez viszont egyfajta biztonságot eredményezhet mind globálisan, mind térségspecifikusan.*

A regionalizmus felértékelődése Európa számára is újabb kihívásokat jelent. Nézetem szerint Európa további fejlődése kettős kihívás előtt áll: *Tovább kell erősíteni az integrációs folyamatokat felvállalva a térség méretű felelősséget a döntésekben; fel kell erősíteni a változatos európai terekben való gondolkodást és támogatni kell e terek sajátos szempontjainak – amolyan önszerveződő társadalom formájában való – figyelembe vételét.* A változatos terek hatásainak csak az egyike az országhatárok és csak másika mondjuk a ma meglévő nemzetközi politikai, gazdasági tömörülések által körvonalazható határok. Ezekről gyakran eltérnek a nemzetek és nemzetiségek lakótérségének határai, a különböző vízgyűjtő rendszerek határai, a különböző infrastrukturális hálózatok által összekapcsolt térségek határai, atomerőműveknek mondjuk Csernobil példáján meghúzható katasztrófazónáinak határai, a domborzati viszonyok által körvonalazható térségek, mint pl. a Kárpát medence, avagy sajátos geopolitikai adottságok révén a Baltikum, Közép-Európa, Kelet-Közép-Európa, Balkán határai, vagy pl. a visegrádi 4-ek, az Alpok-Adria térségének a határai. Nem nehéz belátni, hogy ezekre a térségekre sajátos jövőképek, fejlesztési programok dolgozhatók ki és ezek is nagyon bonyolult módokon átfedhetők, átszőhetik egymást. E változatos térbeli szerepkörüknek a növekedése hozzájárulhat a mai országhatárok európai méretű szerepének a relativizálásához is. S egyáltalán: a változatos terek határainak sokfélesége egészében is növelheti a határok szerepének relativizálódását. Ezek kapcsán pl. további vitára is érdemes kérdéskör, hogy *Közép-Európa illetve Kelet-Közép-Európa vonatkozásában mennyire helyezzük a hangsúlyt a határoknak szaktudományi követelményeknek megfelelő, precíz körvonalazására, s mennyire fogjuk fel egy változó intenzitású erőternek, amely elasztikusan változik a téren belüli és a*

külső tényezők hatására. (Pl. egyenként, vagy együtt lépünk-e be az Európai Közösségbe). A térségek lehatárolásával kapcsolatban a fejekben meglévő zavarokat jól mutatják egyes szakcikkek címei, megálapításai, a formálódó stratégiák mögött lévő kormányzati nézőpontok is.

Megint csak tallózva az egyre bővülő európai irodalomban, részben a probléma szemléltetése, részben további kutatásra való ösztönzés céljából itt is csak vázlatos áttekintésre van mód. Az Elfut az idő, Európa útja a szervezett káoszban c. írásban arról olvashatunk, hogy mind több és több ország igyekszik az EK-ba, amely évtizedeken át a „jó Európa” volt, ám válságtünetei mindinkább napvilágra kerülnek.² Egy mítosz vége címen arról olvashatunk, hogy milyen nagyon áhított Európa a hidegháború lezárultára, a felszabadulásra a kommunista uralom alól, a megosztottság és a katonai fenyegetés végetértére. És hová jutottunk?³ „Európa - olyan nincs”⁴ Nem kell magyarázni! Az alternatív jövőök Kelet-Európa számára c. írásban arról olvashatunk, hogy a Jövőkutató Világszövetség elnöke, Dator, aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy Kelet-Európa jövőjét gyakran a kommunista múlttal kapcsolatos mítoszok és a kapitalizmussal kapcsolatos álmodozások talajáról képzelik el. Csak akkor élhetjük túl a jelenlegi helyzetet, ha messze hátrahagyjuk a múltat és a jelent, valami mást, teljesen újat álmodunk meg és hozunk létre.⁵ II. János Pál pápa nagy feltűnést keltett interjújában egyebek között azt hangsúlyozta, hogy az új Európa létrejöttéhez Kelet-Európa népei mindenekelőtt nemzeti indíttatásukkal járulhatnak hozzá. A kelet-európai országok vesztesei lehetnek a két Európa közeledésének, mert a Nyugattól eltérően ezek a népek még meg tudták őrizni emberi dimenziójukat. A pápa ennek ellenére kifejezte meggyőződését, hogy a „harmadik út” az utópia útja, az egyház

² Mateus, H. Schumann H.: Die Zeit läuft davon. Der Spiegel 1993, 11.

³ Mathiopoulos, M.: Der Ende eines Mithos. Die Welt, 1593. május 22.

⁴ Schwartz, E.: Europa das gibt es nicht, Die Zeit 1593. július 22.

⁵ Dimiter Jahnazov: Alternative futures for Eastern Europe Futures, 1991. okt.

szociális tanítása szempontjából a kapitalizmus elvi alapjai elfogadhatók, ám az azt fedő gyakorlatot elítéli.⁶ Vaclav Havel nagy nemzetközi vitát kiváltó cikkében bírálóan hívja fel a figyelmet arra, hogy a Nyugat vonakodóan viselkedik velük szemben. Mély meggyőződése, hogy e vonakodás rendkívül rövidlátó és idővel még veszélyes is lehet, mert ez nem csupán a józan ítéletnek a jele – aminek látszik – hanem azé is, hogy hiányzik belőle a képzelőerő és a bátorság az új körülményeknek megfelelő új megoldások kereséséhez.⁷

Csak a kép teljessége miatt említem, hogy a nemzetközi gondolkodásmódban nagy zavar van az európai térségek „határainak meghúzósa” tekintetében, miközben pl. Thumann azt hangsúlyozza, hogy a Kelet-Közép-Európa megnevezés világosabb, mint az ingatag „Közép-Európa” formula. Horvátországot, Szlovéniát Kelet-Közép-Euróához és Délkelet-Euróához egyaránt besorolhatónak tartja. Térképe a tiszta Kelet-Közép-Európát Szlovákiára, Csehországra, Németországra, Ukrajnára, Fehéroroszország egy részére, Litvániára, Lettországra és Észtországra terjeszti ki.⁸ Újabb információk szerint az USA európai stratégiájában Közép-Európa került előtérbe és nem tudni egyelőre, hogy Kelet-Közép-Európa mint olyan, hogyan jelenik meg.

Hazai fejlesztési stratégiánk szempontjából egyáltalán nem közömbös az sem, hogy *Közép-Európa, Kelet-Közép-Európa együtt vagy külön összekötő kapocs-e vagy ütköző zóna? Kompországgént sodródunk a változó erőközpontok között vagy megőrizzük lavírozó képességünket? Ennek kapcsán fokozott követelmény, hogy helyesen ítéljük meg a térségformáló szerepünket!*

⁶ Nagy Csaba: A pápa, a vadkapitalizmus meg a szocializmus, Népszabadság, 1993 nov. 9.

⁷ Havel, V.: A Call for Sarcifíce. Foreign Affairs, 1994 márc.-ápr.

⁸ Thumann, M.: Die neuen Demokratien in Osten.

Die Zeit 1994. 13. és 14. szám (MTI „C”-füzetek 1994. május 5.)

Térségünk szempontjából nézve a nyugat-európai fejlődésnek nagy stratégiai alternatívája, hogy kialakul-e benne egy központi politikai és/vagy gazdasági hatalmi mag erőközpont, amelyet a szorosabb vagy lazább kapcsolatokkal rendelkező különböző fejlettségű országok és ugyancsak integrálódó országcsoportok hálózata szervezeti rendszere vesz körül az integrálódó Európában avagy Nyugat-Európa is „Kelet-Közép-Európaizálódik”. Ez érintheti a GDP/fő szintjének különbségeit úgy is, hogy a posztindusztriális társadalom irányába való fejlődéssel, a pazarló túlfogyasztás mérséklésével is hozzájárul a kiegyenlítődéshez, miközben támogatja a modernizáció fokozott erősítése révén Kelet-Közép-Európa felzárkózási folyamatát. Ennek az alternatívának ma még mindkét eleme valóra váltható lehetőség és nem biztos, hogy távlatilag az elsőként említett valósul meg.

A kétpólusú világ megszűnésével, a világháború kirobbantásának a lehetősége valószínűleg végleg lekerült a katonai stratégiák tervező asztaláról. A világháború veszélye persze teljesen nem szűnt meg. A helyi háborúk pedig a világ különböző térségeiben folynak, köztük Európában, a Balkánon is. A helyi háborúk sajátosságai közé tartozik egyebek között, hogy nemcsak hagyományos fegyverekkel vívhatók. Elvileg bevethetők biológiai és vegyi fegyverek is. Ölthetik „csendes” ökológiai hadviselés formáját is, amelynek változatos módjai lehetnek, s már voltak is. Nem kötődnek hagyományos frontvonalakhoz. Központi kormánytörekvésektől függetlenül helyi aspirációk alapján is vívhatók. Ölthetik terrorakciók formáját, sugárzó anyagok, betegségek, drogok terjesztését is. Ezért mindenképpen felértékelődnek a fokozott szomszédsági együttműködésen alapuló katasztrófaelhárító forgatókönyvek, mechanizmusok.

Nagy valószínűséggel állítható, hogy a világ globális problémáinak rangsorában a világháború kitörésének a lehetősége és a globális környezeti katasztrófák bekövetkezésének veszélye egymással helyet cserélt. Nézetem szerint a környezeti problémáknak a következő rangsora állítható fel: 1/ A nettó primér energiamennyiség állatvilág és az

emberiség közötti mai felhasználási arányának túlzott megváltozása; 2/ Az üvegházhatás miatt bekövetkező klímaváltozás és az ózonpajzs ritkulása; 3/ A fejlett térségek pazarló túlfogyasztása és a demográfiai robbanás; 4/ Más tényezők /környezet elszennyeződése, jelentősebb tűzhányó működés, nagytérségi biológiai katasztrófák, más égitestekkel való ütközés/,

Peter Witousek, a Stanford Egyetem biológusának és munkatársainak becslése szerint „A Föld nettó primér termékének évente 40%-át használják fel közvetlenül vagy közvetve emberi szükségletek kielégítésére, illetve pusztítják el az emberi tevékenység során. A megmaradó 60%-ot pedig a többi faj hasznosítja. Ha az eddigi ütemben folytatódik a lakosság és a fogyasztás növekedése, ez az arány 80%-ra nőhet 2030-ig. A fogyasztás erősebb növekedése viszont számottevően lerövidítheti a duplázódás idejét, miközben az ökoszisztéma elkerülhetetlenül összeomlik. Lehetetlen megjósolni, mikor válik e folyamat visszafordíthatatlanná.⁹ E katasztrófákat már gyermekeink és unokáink is megélhetik. Ugyancsak ismétlődő nemzetközi becslések, számítások szerint a világ nyersanyag- és energia-felhasználásának mintegy 75-80%-át a világ népességének a fejlett térségekhez tartozó 20-25%-a fogyasztja el. Következésképpen a népesség további 75-80%-ának csak 20-25% marad. Ez is tarthatatlan arány és azt sugallja, hogy a *népességrobbanást és a pazarló túlfogyasztást mint nagy térségi specifikummal rendelkező globális kihívást együttesen kell megoldani.*

A klímaváltozások révén pl. hazánk tartósan átmeneti térséggé válhat. Ha e tartós átmenetiség fokozott bizonytalanságot visz az ökológiai környezetbe és ez a bizonytalanság a társadalmi-gazdasági átalakulásokból vagy más tényezőkből adódó bizonytalanságokkal ötvöződik, ez fokozhatja az instabilitást. Emellett fokozott mértékben kiélez-

⁹ The State of the World. W.W. Norton and Company, New-York, 1991., by the Worldwatch Institute

heti a vízproblémát. Nálunk ez utóbbi annál is inkább fontos kérdéskör, mert felszíni vizeink 95-97%-a külföldi eredetű. Igen nagy tehát a külföldi függőségünk. Ez a függőség nem lesz kisebb akkor sem, ha fejlődnek a felhő-megcsapolási technikák vagy vízszűkebbé váló időben nemzetközi vízvezeték-hálózatok épülnek ki, különböző vízbázisokra alapozva. Ezért meggyőződés, hogy ilyen értelemben is különösen fontos szomszédsági viszonyaink alapvető fejlesztése kapcsolataink elmélyítése. Meggyőződés az is, hogy a vízügyi kérdéseket érintő együttműködési feladatokat a nemzetiségi kérdésekkel való foglalkozás rangjára kell emelni anélkül hogy köztük listakapcsolások történnének.

A további, most nem részletezett felsorolt veszélyekkel a szakirodalom sokoldalúan foglalkozik. Általánosítható tapasztalatként írható le, hogy *miközben a különböző szaktudományok művelői tudományos lelkiismeretüktől vezetve felhívják a figyelmet arra hogy számos kérdésben még nem teljes a tisztánlátás, ezt a döntéseket hozók gyakran hivatkozási alapnak használják fel mondván: „Még messze van időben a probléma, sürgősebb gondjaink is vannak, a tudósok is vitatkoznak róla”.* Amikor a folyamatok már egyértelművé válnak, egyben visszafordíthatatlanok is lesznek.

Sajátos térség-specifikus vonásai vannak az ún. környezeti rendszereknek. A környezeti rendszerekhez mindenekelőtt a vízlépcsőket, energia- és energiahordozók, közlekedés hálózatait sorolom. Megkülönböztetett szerepe lehet az innovációs gócnak, válságáztatoknak, a határmenti térségek rendszereinek is. Az említetteknek ugyancsak erős a szomszédsági vonzata. Szinte mindegyikük stratégiai gondolkodást igényel. Széleskörű viták folynak róluk, nemritkán valós, de gyakran vélt érdekütközésektől kísérvé. Építésük, üzemeltetésük más-más fázisban van és más a döntési szabadságfokuk. A tapasztalatok szerint jól specifikálhatók a parlamentek, a kormányzati szervek, tervező mérnökök, kivitelezők, üzemeltetők és nem utolsósorban a környezetvédelmi vagy más jellegű mozgalmak felelősségei is. Az elmúlt

évek sajátos vonása volt, amely napjainkban is továbbél, hogy ezekre a különböző körökre kiterjedő felelősségek gyakran összerosódtak. Emellett torz kép is fűződött hozzájuk. Ezért igyekszem hangsúlyozni, hogy a tervező mérnökök és ennek kapcsán szakmai meggyőződésüket képviselő mérnöklobbyk nem maffiózók, nem maffiák. A környezetvédőket sem célszerű „zöldfülűeknek” vagy a C-variáns „papírtigris angyalainak” minősíteni. A problémák komplex jellegükből és sokoldalúságából adódóan meg kellene keresni a megoldások közösen vállalható módját, kellő önkritikát is gyakorolva és nagyságrendileg fel kell erősíteni a szomszédsági együttműködést.